

UDC: 343.988(575.1)

OILADAGI ZO'RAVONLIKLARNING OLDINI Olish MASALALARI

Niyozova Salomat Saparovna,

Toshkent davlat yuridik universiteti
Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga
qarshi kurashish kafedrasi professori,
yuridik fanlar doktori
ORCID: 0000-0003-3970-2985
e-mail: s.niyozova@tsul.uz

Annotasiya. Mazkur maqolada oiladagi zo'ravonliklarning oldini olish hamda milliy va xorijiy tajribaga doir masalalar bayon etilgan. Maqola mavzusining dolzarbligi shundaki, hozirgacha oiladagi zo'ravonliklarning oldini olishga doir alohida masalalar va bu borada xorijiy davlatlar tajribasi tahlil qilinib, alohida tadqiqot predmeti sifatida o'rganilmagan. Shuningdek, mavzuning dolzarbligi oiladagi zo'ravonliklarning oldini olishga doir masalalarni ilmiy hamda nazariy jihatdan tadqiq etish, bu borada tegishli taklif va tavsiyalar berishdan iborat. Maqolani yozish jarayonida umumilmiy uslublar: funksional yondashuv, mantiqiylik, tizimlilik, tarixiy, qiyosiy-huquqiy, statistik, sotsiologik so'rovlar o'tkazish kabi metodlardan foydalanilgan. Mazkur maqolaning natijalaridan ko'zlangan maqsad kriminologiya fanini rivojlantirish, oiladagi zo'ravonliklarning oldini olish, subyektlar faoliyatini yaxshilash va bu boradagi qonunchilik normalarini takomillashtirish hamda oiladagi zo'ravonliklarning oldini olishga doir chora-tadbirlar ishlab chiqishdir. Oiladagi zo'ravonlik – bu shaxsga qarshi noqonuniy kuch ishlatish, kaltaklash, zo'rlash, majbur qilish, ta'sir ko'rsatish, o'z hukmronligini o'tkazish kabi belgilar orqali ifodalanishi hamda u, asosan, jismoniy yoki ruhiy ko'rinishda bo'lishi mumkin. Shuningdek, bu borada olimlarning fikr va mulohazalari tahlil etilib, jinoyat huquqi nazariyasini takomillashtirish yuzasidan tegishli tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: oila, zo'ravonlik, oldini olish, voyaga yetmaganlar, jismoniy, ruhiy, tajovuz, jinoyatchilik, jinoyat, profilaktika.

ВОПРОСЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ДОМАШНЕГО НАСИЛИЯ

Ниязова Саломат Сапаровна,

доктор юридических наук, профессор кафедры
«Уголовное право, криминология и противодействие коррупции»
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы, связанные с предотвращением домашнего насилия. Актуальность темы данной статьи заключается в том, что ранее конкретные вопросы профилактики домашнего насилия, опыт зарубежных стран в данной сфере не анализировались и не изучались как отдельный предмет исследования. Также актуальность данной темы заключается в проведении научно-теоретических исследований по предупреждению домашнего насилия и внесению соответствующих предложений и рекомендаций по данному вопросу. В процессе подготовки статьи использовались общенаучные методы: функциональный подход, логический, систематический, исторический, сравнительно-правовой, статистический, социологический опрос. Результаты данной статьи могут

быть использованы при развитии криминологии, предупреждении домашнего насилия, совершенствовании деятельности субъектов и законодательства в этой сфере, а также разработке мер по предотвращению домашнего насилия. Результаты данной статьи также могут быть использованы при организации в сфере применения деятельности субъектов профилактики и в правоохранительной практике, и в учебном процессе. Отмечено, что домашнее насилие может быть выражено в незаконном применении силы, побоях, изнасиловании, принуждении, самоуправстве, в основном в физической или психологической форме. Кроме того анализируются взгляды и мнения ученых по этому поводу и даются соответствующие рекомендации по совершенствованию теории уголовного права.

Ключевые слова: семья, насилие, профилактика, несовершеннолетний, физическое, психическое, агрессия, правонарушение, преступность, профилактика.

ISSUES OF DOMESTIC VIOLENCE PREVENTION

Niyozova Salomat Saparovna,

Acting Professor of the Department of Criminal Law,
Criminology and Anti-Corruption of Tashkent State University of Law,
Doctor of Law

Abstract. This article deals with the issues related to the prevention of domestic violence. The topicality of this article is that no specific issues on the prevention of domestic violence have been analyzed, and the experience of foreign countries in this regard has not been analyzed and studied as a separate subject of study. Furthermore, the relevance of this topic is to conduct scientific and theoretical research on the prevention of domestic violence and to make corresponding proposals and recommendations in this regard. In the process of writing the article, general scientific methods have been used: a functional approach, logical, systematic, historical, comparative-legal, statistical, and sociological surveys. The results of the research will be used in the development of criminology, prevention of domestic violence, improvement of the activities of entities and improvement of the legislation in this area, as well as the development of measures to prevent domestic violence. The results of the study can also be used in the organization of the activities of prevention entities in the field of application and the practice of law enforcement, in the teaching process. This article notes that domestic violence can be expressed in the illegal use of force, beatings, rape, coercion, arbitrariness and can be mainly physical or mental. In addition, it analyzes the views and opinions of scholars in this regard and provides relevant recommendations for improving the theory of criminal law.

Keywords: family, violence, prevention, juvenile, physical, mental, aggression, delinquency, crime, prevention.

Kirish

Dunyoda globallashuvning jadallashuvi bilan birga, zoʻravonliklarning ortayotganligi, 35 foiz ayollarning zoʻravonlikdan jabrlanganligi, 2017-yilda 87 000 nafar voyaga yetmagan va ayollarning 50,58 foizi oʻzi tanigan odam yoki oila aʼzolari tomonidan oʻldirilganligi [1] shaxsga qarshi zoʻrlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlar viktimologik profilaktikasining metodologik asoslarini takomillashtirish, mazkur tizimni rivojlantirish,

shaxsning buzilgan huquqlarini tiklashning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish zarurati mavjudligini koʻrsatmoqda.

Jahonda jinoyatchilikka qarshi kurashish, zoʻrlik fenomenining vujudga kelishi, zoʻravon shaxsining xususiyatlari, zoʻrlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarning oldini olish, mazkur jinoyatlarning kriminologik, viktimologik tavsifi, aholi viktimligi darajasini aniqlash, shaxsni zoʻravonlikdan himoya qilishning samarali choralarini ishlab chiq-

ish, bu boradagi xalqaro huquq normalarini milliy qonunlarga implementatsiya qilish dolzarb masaladir.

Shuni alohida ta’kidlash lozimki, O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvar kuni “2022–2026-yillarga mo’ljallangan Yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to’g’risida”gi Farmoni ikkinchi yo’nalishining 16-maqsadi “Jamoat xavfsizligini ta’minlash, huquqbuzarliklarning sodir etilishiga sabab bo’lgan shart-sharoitlarni o’z vaqtida aniqlash va bartaraf etishning samarali tizimini yaratish”dan iboratdir.

Huquqbuzarlik va jinoyatchilik oiladagi kelishmovchiliklar, ichkilikbozlik va h.k. ijtimoiy hayotdagi murakkab salbiy omillar bilan bog’liq. Ushbu hodisani vujudga keltiruvchi sabablar bilan aloqador bo’lgan muammolar sinalgan va ilmiy asoslangan chora-tadbirlarning amalga oshirilishi bilan hal qilinishi mumkin.

Garchi jinoyatchilikning zamonaviy ko’rinishlari faol tadqiq etilayotgan bo’lsa-da, biroq oilada sodir etilayotgan jinoiy hodisalarni o’rganish tadqiqotchilar e’tibori-dan chetda qolmoqda. Bu esa oila a’zolari-ni huquq va erkinliklariga jinoiy tajovuz qilish sonining ko’payishiga sabab bo’lmoq-da. Shuning uchun ham hozirga kelib ush-bu muammo ommaviy axborot vositalari, qonunchilik va huquqni muhofaza qiluvchi organlarning diqqat-markazida ekanligi ta-biiy hol.

O’zbekiston Respublikasi Prezidenti-ni 2017-yil 7-fevraldagi “O’zbekiston Re-spublikasini yanada rivojlantirish bo’yicha Harakatlar strategiyasi”ning ikkinchi yo’na-lishida ham “jinoyatchilikka qarshi kurashish va huquqbuzarliklarning oldini olish borasi-dagi faoliyatni muvofiqlashtirishning samara-dorligini oshirish” masalasi ko’tarilgan bo’lib, bu oiladagi zo’ravonliklarning oldini olishga qaratilgan.

O’zbekiston Respublikasi Prezidenti-ni 2017-yil 14-martdagi PQ-2833-son-li “Huquqbuzarliklar profilaktikasi va ji-

noyatchilikka qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi qarori ham bu borada muhim ahamiyatga ega bo’lib, ushbu qarordan ma-qsad huquqbuzarliklar profilaktikasi va ji-noyatchilikka qarshi kurashish bo’yicha faoliyatni muvofiqlashtirishning ta’sirchan tizimini yaratish, qonun buzilishlarining oldini olish va ularni bartaraf etishning zamonaviy tashkiliy-huquqiy mexanizmlari-ni joriy etishdan iborat. Bu esa, o’z navbatida, oiladagi zo’ravonliklarning oldini olishga ham xizmat qiladi.

Material va metodlar

Mazkur maqolani tahlil etishda ilmiy bilishning tarixiy, tizimli, mantiqiy (analiz, sintez), qiyosiy-huquqiy, statistik, ijtimoiy so’rovlar o’tkazish, huquqni qo’llash amali-yotini tahliliy o’rganib chiqish usullaridan foydalanildi.

Tadqiqot natijalari

Bizga ma’lumki, aholining ijtimoiy nochor qatlamlarini yolg’iz kekxa fuqarolar, nogi-ronlar, boquvchisini yo’qotganlar, voyaga yetmaganlar, yetim bolalar, kasallikka cha-lingan bolalar, urush va mehnat faxriylari tashkil qiladi. Aholining bu qatlamini ijtimoiy himoya qilish bilan bir qatorda, huquqiy hi-moya qilish, ularni turli xil tajovuzlardan saqlash ham qonunlarimizda o’z ifodasini topgan.

Bugungi kunda oiladagi zo’ravonliklar-ni oldini olish dolzarb muammolardan biridir. Ma’lumki, oila va turmush munosa-batlari doirasidagi muammolar o’zining ko’p qirraliligi bilan ajralib turadi. Bu boradagi muammolarni o’rganish, ilmiy tadqiq etish, ayniqsa, bugungi kunda o’ta dolzarb masala hisoblanadi [2, 31-b.].

Oiladagi zo’ravonliklarning oldini olish mavzusining ayrim masalalari mamlakatimiz olimlari – Q.R. Abdurasulova, A.G. Zokiro-va, R. Kabulov, A.A. Otajonov, M.A. Rajabova, M.H. Rustamboyev, M.Usmonaliyev, I.Ismail-ov, A.Murodov, M.O’razaliyev va boshqalar-ni ilmiy ishlarida muayyan darajada ko’rib

chiqilgan.

Xorijiy mamlakatlarda oiladagi zo'ravonliklar profilaktikasining nazariy asoslari va shu bilan bog'liq masalalarning amaliy jihat-lari Y.O. Alauxanov, Z.S. Zaripov, A.B.Vasil-yev, Vardanyan Gerasimov, A.P. Zakalyuk, I.N. Pyatkevich, Suxarev, A.I. Alekseev, M.P. Juravlev, N.V. Sazonova, B.V. Muslov, V.N. Kudryavseva, V.E. Eminova va boshqalar tomonidan o'rganilgan.

Biroq yuqorida nomlari keltirilgan olimlarning ishlari faqat zo'ravonlikning ol-dini olish, kriminologiya, jinoyat huquqi va huquqbuzarliklar profilaktikasini rivojlanti-rishning ayrim jihatlariga bag'ishlangan bo'lib, oiladagi zo'ravonliklarning oldini olishga doir jinoyat huquqi, kriminologiya, huquqbuzarliklar profilaktikasining xorijiy tajribasi va xalqaro normalarining imple-mentatsiyasi orqali rivojlantirishga kompleks yondashilmagan va alohida tadqiqot predme-ti sifatida o'rganilmagan.

Oilada viktimlik darajasi yuqoriligi bo'yicha ayol jinsidagi oila a'zolari birin-chi o'rinda turadi, ya'ni umumiy jabrlan-ganlarning 75,8 %ini tashkil etadi. Oiladagi ji-noyatlarning 10,2 %i bolalar, ulardan 53,3 %i yosh bolalarga (14 yoshgacha bo'lganlarga) nisbatan, 57,8 %i 26 yoshdan 50 yoshgacha bo'lgan oila a'zolariga nisbatan, 11,6 %i 51–60 yoshlarga nisbatan, 13,6 %i esa 61 yosh-dan yuqoridagilarga nisbatan sodir etilgan.

Huquqni muhofaza qiluvchi organ xo-dimlari bilan o'tkazilgan so'rov natijalari-ga ko'ra, jabrlanganlarning ma'lumoti tahlil qilib ko'rilganda, ularning 0,2 foizining hat-toki boshlang'ich ma'lumoti bo'lmagan, 10 %ini boshlang'ich ma'lumotga ega bo'lgan, 10,2 %ini tayanch o'rta ma'lumotli, 40,9 %ini umumiy o'rta ma'lumotli, 21,2 %ini o'rta maxsus, 1,5%ini tugallanmagan oliy, 16 %ini esa oliy ma'lumotli bo'lgan shaxslar tashkil qilgan.

Oila kriminologiyasi va viktimologiya-sini o'rganar ekanmiz, oila ichida sodir eti-layotgan jinoyatlar va ushbu jinoyatlarni so-

dir etishda viktim xulqning rolini o'rganish bugungi kunning dolzarb muammolaridan biridir.

“Oila doirasida sodir etilayotgan jinoyat-larga oilaning ichida oilaning bir a'zosi to-monidan ikkinchi a'zosiga nisbatan qilinadi-gan jinoyatlar kiradi” [3, 502-b.].

Bizningcha, “oiladagi jinoiy zo'ravonlik deganda, oilaning bir a'zosi tomonidan bosh-qqa a'zosiga nisbatan jismoniy yoki ruhiy ta'sir ko'rsatish yoxud qo'llash bilan qo'rqitish orqali uning hayoti, sog'lig'i, erkinligi, jinsiy daxlsizligi, sha'ni, qadr-qimmati va qonun bilan muhofaza qilinadigan boshqa daxlsiz huquqlari va qonuniy manfaatlariga tajovuz qilish orqali o'z hukmronligini o'tkazishga qaratilgan xatti-harakat yoki harakatsizlik”ni tushunish lozim.

Oiladagi jinoiy zo'ravonlikning quyidagi turlari mavjud:

Jismoniy zo'rlik – jabrlanuvchiga tur-li darajada tan jarohatlari yetkazish, urish, jismoniy kuch ishlatish, jabrlanuvchining qarindoshlari, yaqinlarini o'ldirish, nomusi-ga tegish va hokazolar ko'rinishida bo'lishi mumkin [4, 42-b.]. Bunda oilaning bir a'zosi tomonidan boshqa a'zosiga nisbatan qasddan uning hayoti, sog'lig'i yoki badanining turli joylariga shikast yetkazish kabi xatti-harakat-lar sodir etilib, quyidagi ko'rinishlarda namo-yon bo'ladi: shapaloq tortish, tepish, turt-kilash, musht bilan urish; kuchli zarb bilan itarib yuborish; turli o'tkir buyum va narsa-larni otish; qurol bilan xavf solish yoki yara-lash; uydan chiqishiga jismonan yo'l qo'ymas-lik; kechasi uxlashga qo'ymaslik.

Ruhiy zo'rlik – jabrlanuvchiga nisbatan jismoniy zo'rlik ishlatish, mol-mulkini nobud qilish yoki zarar yetkazish va jabrlanuvchi sir saqlanishini istagan ma'lumotlarni osh-kor etish va hokazolar bilan qo'rqitish [5, –B. 95–96.]. Bunda qasddan oilaning bir a'zosi tomonidan boshqa a'zosining sha'ni va qadr-qimmatini kamsitish orqali uning ruhiyatiga ta'sir ko'rsatish, his-tuyg'ula-rini so'ndiruvchi harakatlar qilish, qo'rqi-

tish va haqoratlash bilan ruhiyatiga shikast yetkazuvchi so'zlar va harakatlar sodir etishda namoyon bo'ladi.

Oiladagi jinsiy zo'ravonlik jinsiy aloqa qilishga majburlaydigan xatti-harakatlar qilish orqali do'q-po'pisa qilish yoki zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitib, shaxsning jinsiy daxlsizligi va ozodligiga tajovuz qilish bilan ifodalanadi.

Umumiy ko'rinishda oiladagi zo'ravonlikni quyidagilarga ajratish mumkin: ayollarga nisbatan zo'ravonlik; bolalarga nisbatan zo'ravonlik; qarindoshlarga nisbatan zo'ravonlik.

Oiladagi zo'ravonliklarning oldini olish choralari bir nechta guruhga ajratish mumkin:

1. Oiladagi kriminogen ta'sir o'choqlarini aniqlash choralari.

Bu guruhga beqaror oilalar, ilgari sudlanganlar hamda huquqbuzarlar yashaydigan oilalar, oilalardagi salbiy ta'sir manbalari, janjal chiqqan oilalar va bolalarning nazoratsizlik holatlarini aniqlash choralari kiradi.

Bu choralar oilaviy barqarorlik, ilgari sudlanganlarning oilaviy holati, maktabda darslarga qatnamayotgan bolalar haqidagi ma'lumotlarni yig'ish va umumlashtirish yo'li bilan amalga oshirilishi mumkin.

2. Beqaror oilalarni hisobga olish va ularni surunkali nazorat qilishni ta'minlovchi choralar. Bunday oilalar har bir tumanda yagona organda to'planishi, ushbu axborot beqaror oilalarga yordam ko'rsatadigan organlarga yuborilishi hamda zarur choralar ko'rilishi ustidan nazorat olib borish lozim.

3. Oilani qo'llab-quvvatlash choralari. Oilaviy hayotni rag'batlantirish, oilalarga moddiy va turar joy muammolarini yechishda ko'maklashish, oilali shaxslarni ish bilan ta'minlash masalalarini hal qilish kerak. Bu maqsadga erishish uchun sog'lom oila turmush tarzini targ'ib qilish, yosh bolali muhtoj oilalarga nafaqalar tayinlash zarur.

4. Bolalar nazoratsizligining oldini olish chora-tadbirlari. Oilada bolalar tarbiyasiga ko'proq e'tibor berish, ular nima bilan

shug'ullanayotganini nazorat qilish, ota-ona va bolalar o'rtasida yaqin aloqalar o'rnatish dardkor.

Tadqiqot ishi mobaynida o'rganilganda, jinoyatdan jabrlanganlarning 45,4 %i to'liq va 26,9 %i to'liq bo'lmagan oilada (shundan 93,1 %i yolg'iz ona qo'lida), 13,3 %i yaqin qarindoshlari qo'lida, 14,4 %i bolalar uylari, internatlarda tarbiyalangan. Bunda to'liq oilada tarbiyalanganlarning 42,3 %i otasi yoki onasi-ning ikkinchi nikohga kirishiga guvoh bo'lgan.

O'rganilgan tadqiqot ishlarida jabrlanuvchilar va ularning ota-onalari o'rtasidagi oilaviy munosabatlarni ta'riflovchi ma'lumotlar ham e'tiborga molikdir. "Voyaga yetmagan yoshda jinsiy tazyiq obyekti bo'lganmiz?" degan savolga voyaga yetmaganlarning 2,8 %i tasdiq javobini berdi va o'z otalari ularga bunday tazyiq ko'rsatganini ma'lum qilishgan. So'ralganlarning 10,9 %iga o'gay otasi, 7,7 %iga qarindosh-urug'lari, 4,6 %iga boshqa shaxslar jinsiy tajovuz qilgan.

Olib borilgan tadqiqotlar mazkur ayollarning oilalaridagi mikromuhit ham ancha murakkab ekanini ko'rsatdi. Jinoyatdan jabr ko'rgunga qadar ularning 33,7 %i rasmiy nikohda, 11,2 %i erkaklar bilan ro'yxatdan o'tkazilmagan munosabatlarda bo'lgan, 41,2 %i hech qachon nikohda bo'lmagan, 13,9 %i eri yoki xotini bilan ajrashgan.

Jabrlanganlarning 27,6 %ining bir nafar farzandi bor bo'lgan, 20,9 %ining ikkita farzandi, 29,0 %ining uch va undan ortiq farzandi, 22,5 %i farzandsiz bo'lgan.

5. Oilaviy dam olish jabhasini rivojlantirish choralari. Oilaviy dam olishni tashkil etishning har xil shakllarini rivojlantirish: dam olish uylari, madaniyat saroylari, sport maktablari, madaniyat va istirohat bog'lari ishini tiklash kerak.

6. Oiladagi munosabatlarga psixologik tuzatish kiritish choralari.

Oiladagi munosabatlarni sog'lomlashtirish, oila a'zolari o'rtasidagi muammolarni bartaraf etishga ko'maklashuvchi maxsus xizmatlar tashkil etish lozim.

7. Oilaga kriminologik ta'sir ko'rsatish choralari – respublika va mahalliy darajalarda oilani muhofaza qilish va barqarorlashtirish, unga har xil madad ko'rsatishni ta'minlash yuzasidan tavsiyalar berishdan iborat. Buning uchun oilaga ijobiy ta'sir ko'rsatish yuzasidan takliflarni umumlashtirish, tahlil qilish va tizimga solish, har bir tumanda oila va yosh avlodga ta'sir ko'rsatish chora-tadbirlarini ishlab chiqish uchun mutaxassislarning keng doirasi (psixologlar, pedagoglar va h.k.) dan tashkil topgan maxsus maslahat komissiyalari tuzish lozim.

8. Oiladagi kriminogen ta'sir o'choqlarini aniqlash, hisobga olish va nazorat qilish. Oiladagi kriminogen ta'sir o'choqlarini aniqlash deganda, ilgari sudlangan hamda huquqbuzarlar yashaydigan, beqaror, janjal chiqqan, voyaga yetmagan bolalarning nazoratsizligi holatlari aniqlangan oilalarni aniqlash choralari [6, 189-b.] tushuniladi.

Bunday oilalarga nisbatan ularda barqarorlikni ta'minlash, janjalli vaziyatlarni o'z vaqtida hal etish, voyaga yetmaganlarning nazoratsizligini bartaraf etish hamda ularning bo'sh vaqtlarini to'g'ri va mazmunli tashkil etishga ko'maklashish, huquqbuzar shaxslarni doimiy ravishda qonunlarga hurmat va itoat ruhida tarbiyalash masalalariga alohida e'tibor qaratish lozim.

Ko'rsatib o'tilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish turli organlar: ichki ishlar boshqarma va bo'limlari, ijtimoiy ta'minot bo'limlari, aholini ish bilan ta'minlash organlari va boshqa subyektlarning faoliyatida olib borilib, oiladagi jinoyatlarning oldini olish maqsadida davlat miqyosida "Oilani rejalashtirish", "Onalik va bolalikni muhofaza qilish", "Tarbiyasi og'ir o'smir", "Otalar va bolalar" kabi maqsadli dasturlar qabul qilish mumkin. Bu dasturlarga oila siyosatining ustuvor yo'nalishlarini aks ettiruvchi eng muhim qoidalar, chunonchi: oilani qadriyat sifatida barqarorlashtirish; oila a'zolarining hayot faoliyati uchun qulay shart-sharoitlar

yaratish; oilalarga maxsus yordam ko'rsatish tizimlarini tashkil etish; oilani rejalashtirish dasturlarini amalga oshirish; onalik va bolalikni ijtimoiy va tibbiy himoya qilish; oila a'zolari o'rtasida yaxshi aloqalar o'rnatilishiga ko'maklashish; oilada zo'rlik ishlatilishining oldini olish kiritilishi lozim.

Oiladagi zo'ravonliklarning umumijtimoiy va individual oldini olish jamiyatning barcha bo'g'inlari (oilalarni, ta'lim, tibbiyot muassasalari, o'zini o'zi boshqarish organlari)ning faol ishtiroki orqali amalga oshirilsa, maxsus oldini olish bevosita ichki ishlar organlari, prokuratura, adliya, sud organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Oilalarni doirasida zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlar profilaktikasi har bir shaxsga nisbatan individual yondashuvni talab etadi. Bu, avvalambor, oilada voyaga yetmagan jabrlanuvchilarga ham taalluqlidir. Masalan, viktimlikning dastlabki bosqichida profilaktika qilish muammosi so'nggi yillarda bir necha marta ko'tarildi. Ammo o'smirlar va qizlar orasidagi viktimlikning oldini olishga nisbatan tabaqalashtirilgan yondashuvning zarurligi bu holda ham juda kam tilga olingan. Yuqorida qayd etilgan umumiy, bir xil yondashuv bu yerda ham yetakchilik qiladi. Beqaror oiladan chiqqan o'smir yoki qizni ro'yxatga olish, o'z vaqtida chora ko'rganlik haqida rahbariyatga hisobot berish va shu bilan o'smir yoki qiz jabrlanuvchiga aylangunga qadar profilaktik ta'sir ko'rsatishni to'xtatish ichki ishlar organlari profilaktika xizmatining, avvalambor, voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha inspeksiyalar xodimlarining va uchastka nozirlarining ishida qotib qolgan shtampdir.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, yosh bolalik davrida zo'ravonliklardan jabrlanish va zo'ravonlikka duch kelish holatlari jinoyatchi bo'lish ehtimolini keltirib chiqaradi. Bu, o'z navbatida, bolalarga nisbatan zo'ravonlik qilinishini iloji boricha dastlabki vaqtlarida aniqlash va uning oldini olishning ahamiyatini oshiradi. Ushbu ehtimol jinsiy

aloqa va zoʻravonlikning boshqa koʻrinishlari mavjud boʻlganda yanada murakkablashadi [7, 103–129-b.]. Uy sharoitidagi doimiy zoʻravonlikning koʻlami roʻyxatlar va maʼlumot bazalari muntazam ravishda yangilanib turuvchi bir necha mamlakatlardagina aniqlangan. Buyuk Britaniya va AQShda bolani himoya qilish rasmiy agentliklariga xabar qilinganda, bolaga nisbatan zoʻravonlik qoʻllanilishi holatlarining keyingi 1–4 yil ichida takrorlanish nisbati 5–24 %ga teng ekanligi aniqlangan [8, 1063–1071-b.]. Bir bola masalasi boʻyicha kamida ikki marta shikoyat tushgan holatlarda bu ehtimol sezilarli darajada ortar ekan.

Bolaga nisbatan oilada zoʻravonlik qoʻllanilishi boshqa muhitlardagi zoʻravonliklar ortib borish xatari bilan bogʻliq deb hisoblanadi. Buyuk Britaniyada oʻtkazilgan tadqiqotda aniqlanishicha, xonadonda zoʻravonlikning guvohi boʻlgan bolalarning oʻzlari bezorilikdan jabr koʻrishlari ehtimoli yuqori boʻlar ekan [9]. Italiyada boshlangʻich va oʻrta maktab oʻquvchilari oʻrtasida oʻtkazilgan tadqiqotda aniqlanishicha, maktabda bezorilikning jabrlanuvchisi boʻlish oʻz uyida ota-onalar tomonidan zoʻravonlik qurboni boʻlish bilan uzviy bogʻliq ekan. Bu, ayniqsa, qiz bolalarda koʻproq uchrashi aniqlangan [10, 713–732-b.].

Xulosalar

Shulardan kelib chiqib, voyaga yetmagan, oʻsmir yoshlarning jinoyat jabrlanuvchisiga aylanib qolishining oldini olish yuzasidan bir qancha choralar koʻrish lozim. Jumladan:

birinchidan, nosogʻlom oilalarni aniqlash va ularni roʻyxatga olish, ular ustidan doimiy nazorat oʻrnatish;

ikkinchidan, homiylik va vasiylik organlarining toʻliqsiz oilalarni nazorat qilishini belgilab qoʻyish;

uchinchidan, oila munosabatlariga oʻz taʼsirini oʻtkazadigan kriminogen manbalarni aniqlash va bartaraf qilish;

toʻrtinchidan, oila hayotini ragʻbatlantirish oilaning moddiy va yashash muammola-

rini hal qilishda, oila aʼzolarini ishga joylashtirishda yordam berish;

beshinchidan, bolalar qarovsizligining oldini olish, bunda bolalar tarbiyasiga alohida ahamiyat berish;

oltinchidan, oiladagi ruhiy munosabatlarni yaxshilashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish;

yettinchidan, oilaning ishdan tashqari boʻsh vaqtini yaxshilashga qaratilgan chora-tadbirlar ishlab chiqishdan iboratdir.

Bundan tashqari, maktablarda oʻsmir yoshlar va voyaga yetmaganlarga alohida eʼtibor qaratish, ular bilan turli guruhiy bahs-munozaralar oʻtkazish, oʻyinlar va viktorinalar tashkil qilish lozim. Chunki maktab tarbiya chogʻida yoʻl qoʻyilgan kamchiliklarni aniqlash va tuzatish boʻyicha asosiy subyekt hisoblanadi. Maktabda oʻtkazilayotgan turli tadbirlar orqali bolalarning xarakteri oʻrganiladi va tarbiya topadi. Maktablarda turli tajovuzlardan himoyalaniшни oʻrgatuvchi fanni oʻqitishni yoʻlga qoʻyish va uning tegishli mutaxassislar tomonidan olib borilishini taʼminlash lozim.

Oiladagi zoʻravonlikning maxsus oldini olish choralari ham oʻziga xos xususiyat va ahamiyatga ega.

Maxsus oldini olishda, zoʻrlik bilan sodir etiladigan jinoyatlardan mudofaani taʼminlash maqsadida, fuqarolarning kriminologik ong va huquqiy madaniyatini oshirishga qaratilgan targʻibot va tashviqot ishlarini koʻpaytirish zarur. Bu, avvalo, har bir potensial jabrlanuvchi kriminologik vaziyati salbiy oqibatlarining oldini olish uchun zarur choralar koʻrish prinsipiga asoslanadi.

Amaliyot shuni koʻrsatadiki, zoʻrlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlar boʻlajak jabrlanuvchi va jinoyatchining muloqoti vaziyatida rivojlanadi. Bunday holatda jinoyatchining jinoyat sodir etishiga asosiy sabab va omillarni qoʻzgʻatmaslik zarur. Turmushda zoʻrlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarning asosiy qismi qasddan odam oʻldirish jinoyatlari boʻlib, ularni vujud-

ga keltiruvchi birinchi omil alkogolizm hisoblanadi. Bunday vaziyatda dastlabki vazifa alkogolik va narkologik davolanishni tashkil etish, psixiatr hamda psixolog mutaxassislariga murojaat etishdir. Hayot bu choralarning maqsadga muvofiqligini ko'rsatmoqda. Xususan, psixolog va kriminalistlarning fikricha, ayollar nomusga tegish jinoyatidan jabrlanuvchi bo'lishining oldini olish uchun quyidagi qoidalarga rioya etishlari zarur: tungi vaqtda kimsasiz joylarda bir o'zi yurmasligi; notanish kimsalar bilan ovloq joylarga bormaslik; yashash joyiga notanish shaxslarni olib kelmaslik; spirtli ichimliklar iste'mol qiladigan notanish guruhlar bilan aloqa qilmaslik; notanish erkaklar bilan o'zini sipo tutishi va spirtli ichimliklar ichib, o'zini ojiz ahvolga solib qo'ymasligi va hokazolar. Agar notanish kimsa tajovuz qilsa, avvalo, unga ruhiy ta'sir o'tkazish kerak. Masalan, OITS yoki boshqa kasalliklarga chalinganini aytish mumkin.

Oiladagi zo'ravonlikning maxsus oldini olish choralari ishlab chiqish va amalga oshirishda marginal muhitga mansubligi (ichkilikbozlar, giyohvandlar, fohishalar, totalitar sektalarning a'zolari va b.) tufayli kuchli viktin xossalarga ega bo'lgan shaxslarni aniqlashga alohida e'tibor berish lozim. Deviant ijtimoiy guruhlar vakillarining ijtimoiy-axloqiy deformatsiyalanishi ularni odatdagi huquqbuzarlardan farqlash imkonini bermaydi. Bunda ularning kuchli viktinligi shu darajada mustahkam holatki, hatto shaxs o'z turmush tarzini o'zgartirganidan keyin ham u uzoq vaqtgacha saqlanib qoladi. Shu sababli bunday shaxslarga ijobiy va samarali ta'sir o'tkazishga faqat kengroq obyekt – ijtimoiy og'ishlarga qaratilgan ijtimoiy, huquqiy, tibbiy, pedagogik profilaktik choralar majmuyini amalga oshirish orqali erishish mumkin.

Oiladagi har qanday zo'ravonlik kimningdir huquq va erkinliklariga tajovuz qilishi mumkin. Bunday tajovuzlardan oila a'zolarini muhofaza qilish uchun iqtisodiy, ijtimoiy va,

albatta, huquqiy kafolatlar yaratilgan bo'lishi lozim [11, 47-b.]. Bir paytning o'zida mazkur huquq va erkinliklar davlat, biron-bir siyosiy partiya yoki jamoat birlashmasi tomonidan berilgan o'ziga xos "sovg'a" hisoblanmaydi. Ularning doirasi va daxlsizligi jamiyatning uzoq hamda murakkab rivojlanishi, insonlar hokimiyat uchun emas, balki hokimiyat fuqarolarning asl manfaatlarini uchun xizmat qiladigan va ular oldida mas'ul bo'lgan ijtimoiy institutlar yaratilishining natijasi hisoblanadi [12, 215-b.].

Oilada zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarga qarshi kurashishning hozirda mavjud tizimi murakkabligi va kam samara berayotganligi bilan ajralib turadi. Shuning uchun ham mazkur tizim ijtimoiy nazorat vositalari bilan to'ldirilishi lozim. Ijtimoiy nazorat vositalariga turli jamoat tashkilotlari, fuqarolik jamiyati institutlari tomonidan amalga oshiriluvchi choralar yig'indisi kiradi. Ushbu choralar aholining marginallasuvi va ma'naviy qadriyatlarga rioya qilinmasligiga yo'l qo'ymaslik; oila va oilaviy munosabatlarni muhofaza qilishning muhimligini targ'ib etish; muayyan oila manfaatlarining himoyasiga qaratilgan kampaniyalar o'tkazish; fuqarolarni qonunlar va an'anaviy odob-axloq normalariga hurmat ruhida tarbiyalashdan iboratdir.

Jinoyatchilikka qarshi kurashishning rasmiy va norasmiy tizimlari o'zaro bog'liqdir. Ma'lumki, ijtimoiy nazoratning norasmiy usullarisiz huquqni muhofaza qiluvchi organlar jinoyatlarga qarshilik ko'rsata olmay qolgan bo'lar edi. Biroq rasmiy tizimning mavjud emasligi ham norasmiy tizimning biror-bir tarzda amal qilishiga yo'l qo'ymagan bo'lardi. Ustiga-ustak, jamoatchilik nazorati choralari qonuniyligi va ishonchliligi ham doimiy ravishda bahs-munozaraga sabab bo'lgan bo'lardi.

Jinoyatlarning oldini olishga oid maxsus choralarni ta'sir etish obyektlari, o'lchamlari va amal qilish ko'lamlarini hisobga olgan holda guruhlash ularni aniqroq tasniflash

uchun zarur bo'lgan asosiy shartlardan biri sanaladi.

Shu o'rinda ushbu oldini olish faoliyatining maqsadi va usullariga ko'ra bir-biridan farq qiluvchi to'rtta umumiy yondashuvni (ularning uchasi oiladagi zo'ravonlik sabablarini bartaraf etishga qaratilgan) ko'rsatish maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz. Oiladagi zo'ravonlikning oldini olishga qaratilgan yondashuvlar quyidagilardan iborat:

1. Fuqarolarni mafkuraviy tarbiyalash – kriminogen omillar ta'sirini kamaytirish maqsadida bolalarni oilada tarbiyalash, bolalik davridan ko'p tarmoqli ta'lim tizimiga o'tkazish, jismoniy va ruhiy sog'lig'ini yaxshilashga qaratilgan choralar. Ushbu choralar kelajakda oiladagi zo'ravonlik ko'lamining keskin kamayishiga xizmat qilgan bo'lar edi.

2. Atrof-muhitning ijobiy ta'sirini kuchaytirish – oiladagi zo'ravonlikka barham berishda mahalliy jamoat birlashmalarining roli anchagina katta. Shu sababli ham ijtimoiy hamjihatlikni amalga oshirishga yo'naltirilgan hokimiyat organlarining faoliyati jinoyatlar profilaktikasining muhim bo'g'ini hisoblanadi. Ijtimoiy hamjihatlikka turli xizmatlarni kengaytirish, oilalarning o'zlari yashayotgan joydagi jamoat birlashmalari bilan aloqalarini rivojlantirish va mustahkamlash uchun keng imkoniyatlar yaratib berish, shuningdek yoshlarni oila va oilaviy munosabatlarning muhimligini tushunish ruhida tarbiyalash, oilaviy nizolarni zo'rlik orqali hal etish imkonini mavjudligi haqidagi fikrlarni ularning ongidan chiqarish kabi yo'llar bilan erishiladi.

3. Ijtimoiy rivojlanish choralari – mazkur yondashuv to'rt yondashuv orasida eng kam o'rganilgani bo'lsa-da, muhim ahamiyat kasb etadi. Bizningcha, uning ahamiyati shundan iboratki, mamlakatimiz aholisi o'tish davri qiyinchiliklarini boshidan kechirmoqda. Bu aholining muayyan qismi ishsiz qolishi va oilalarda ijtimoiy-iqtisodiy rejalarining mavjud emasligi, oila a'zolari bilim va madaniyat darajasining pastligi, aholi migratsiyasining yuqori darajadali, ilgari sudlanganlarning

ta'siri va hokazolar bilan izohlanadi. Mazkur yo'nalishdagi oldini olishga oid dasturlar zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarining xavfli subyektlari (marginal muhitdan chiqqan shaxslar)ni jinoiy harakatlardan, masalan, individning buzuk xulq-atvori yuqori darajada namoyon bo'lishi bilan bog'liq harakatlardan muhofaza qilishi lozim.

Rivojlangan jamiyatda oilada sodir etilgan zo'rlik darajasi past, degan taxminlar bor, biroq ijtimoiy muhit bilan jinoyatchilik o'rtasida to'g'ridan to'g'ri o'zaro aloqa mavjud emas. (Masalan, G'arb mamlakatlarida jinoyatchilikning keskin o'sishi ijtimoiy ta'minot ko'tarilishi va yaxshilanishi davrida qayd etilgan). Shuningdek, jinoyatchilik va aholining ish bilan ta'minlanganlik darajasi o'rtasida ham bevosita o'zaro aloqadorlik mavjud emas.

Profilaktikaning mazkur darajasi oiladagi zo'ravonlikni vujudga keltiruvchi muhit, umuminsoniy qadriyatlarga aholining keng qatlamlarini jalb etish, shuningdek, aholi bandligi va turar-joy qurilishi siyosatini amalda qo'llash choralaridan foydalanish orqali tugatilishi lozim.

4. Jinoyatchilikning situativ (vaziyatga bog'liq) oldini olish – oiladagi zo'ravonlik sabablarini bartaraf etishga qaratilgan oldini olishga oid yuqoridagi uch shakldan farqli o'laroq, situativ oldini olishning maqsadi oilada zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarga imkon beruvchi shart-sharoitlarni kamaytirishdan iboratdir. Jinoyatchilikning oldini olishning mazkur turi (hokimiyat organlari ko'magida)ni qo'llashda zo'ravonlikdan xoli muhitni yaratish maqsadida bunday o'ziga xos jinoyatlar sodir etilishi uchun imkon bergan shart-sharoitlar aniqlanishiga e'tibor qaratiladi, jinoyatchilikning oldini olish bo'yicha targ'ibot-tashviqot ishlari olib borilishi talab qilinadi.

Umuman olganda, oiladagi zo'ravonlikning oldini olish g'oyat murakkab muam-molardan hisoblanadi. U: 1) oiladagi janjal sabablarining mutaxassis tomonidan aniqlanishi; 2) oilani qo'llab-quvvatlash va unga

yordamlashish, jumladan, moddiy va tibbiy ko'mak berish choralari bilan uyg'unlashtirish; 3) huquqni muhofaza qilish organlari tibbiyot muassasalari, jamoat birlashmalari, maktablar, boshqa o'quv yurtlari, mehnat jamoalarining ichkilikbozlikning oldini olish, alkogolizm va boshqa ruhiy kasalliklarni davolashdek profilaktika chora-tadbirlarida faol ishtirok etishini nazarda tutadi.

Qolaversa, oiladagi zo'ravonliklar, ularda ro'y berayotgan jinoyatlarni aniqlash, sabablarini bartaraf etish uchun yangi, noan'anaviy yondashuvlarning shaxsga oid psixologik, patopsixologik va psixopatologik omillarni o'rganish asosida olib borilishi nihoyatda zarurdir.

Olib borilgan tadqiqotlar oilada zo'ravonlik sodir etilishining oldini olishning dastlabki chorasi unga moyil bo'lgan shaxslarda g'ayriijtimoiy xulq-atvorni shakllantiruvchi ijtimoiy-psixologik muhitni sog'lomlashtirish bilan bog'liq ekanligini ko'rsatmoqda.

Oiladagi zo'ravonliklarning oldini olish ilgari zo'rlik ishlatib sodir etilgan jinoyatlari uchun sudlangan shaxslarning ijtimoiy hayotga moslashuvini nazarda tutuvchi maxsus dasturlarni ham o'z ichiga olishi lozim.

Jazoni o'tab chiqqan shaxsning ijtimoiy hayotga moslashish modeli jinoyat-huquqiy ta'sirdan tubdan farq qiluvchi choralar tizimi yig'indisidir. Xususan, aybdor shaxsga ruhiy va ijtimoiy ta'sir ko'rsatuvchi jazo, o'z mohiyatiga ko'ra, tarbiyaviy xususiyatga ega emas. Chunki jinoiy jazo zo'rlik jinoyatlari subyekting o'zini zo'rlik obyektiga aylantiradi. Bu hol unga real zarar yetkazadi (bu uni yerga urish, uyaltirish kabilarda namoyon bo'ladi).

Tarbiyaviy ta'sir oilada zo'rlik ishlatib sodir etilgan jinoyat subyekting jamiyatga qaytishiga ko'maklashishi, jinoyatchining huquq va erkinliklari hech bo'lmaganda kelajakda himoya qilinishining kafolatlanishi, jamiyatda resediv jinoyatchilar ko'payishining oldini olish, oiladagi zo'rlik subyekti bilan uning "qurboni" o'rtasida kelishuvga erishish, jamoat tartibining tiklanishi va ta'minlan-

ishiga yordam berishi lozim. Shunday qilib, tarbiyaviy (jazolashsiz) ta'sir o'z-o'zidan zo'ravonning qaytadan ijtimoiy hayotga moslashuvining o'ziga xos modeliga aylanishi mumkin.

Bundan tashqari, tarbiyaviy ta'sir choralari davlatning aralashuvi bilan oiladagi g'ayriijtimoiy muhitni tuzatishga qaratilgan. Ushbu maqsadga erishish uchun dam olish paytlarida tarbiyaviy soatlar o'tkazish, individual tarzda yoki guruhlariga maslahatlar berish, shuningdek, jismoniy, ruhiy va ijtimoiy muolajaning turli ko'rinishlari, individual ruhiy muolaja va guruhlarda muolajalar o'tkazish usullaridan foydalanishni taqozo etadi.

Tadqiqotlardan ma'lum bo'lishicha, oiladagi nizolar, oila a'zolarining jinoyat sodir etish xohishlari, odatda, ijtimoiy nazorat vositalaridan yashiriladi. Bu hol oiladagi shart-sharoit, oila a'zolarining haqiqiy xulq-atvori, ko'pincha atrofdagilar bahosi bilan mos kelmaydi [13].

Shuni alohida ta'kidlash joizki, oiladagi ma'naviy tarbiyaning zaifligi, birinchi navbatda, nosog'lom muhit, g'ayritabiiy munosabatlar, nizolar, janjallar, kelishmovchiliklar mavjudligida, o'zaro g'amxo'rlikning yo'qligida namoyon bo'ladi. Ba'zi ota-onalar bolalar oldida janjallashadilar, bo'lmag'ur so'zlarni ishlatadilar. Shuni esdan chiqarmaslik kerakki, bola otaning har bir harakatini zimdan kuzatib boradi. Ota-ona o'rtasidagi doimiy janjal bolaning asabini yemiradi. Serjanjal oilada o'sayotgan bola darsni o'zlashtira olmaydi, oqibatda unda o'zgacha kayfiyat paydo bo'ladi. Tabiiyki, muntazam janjal bo'lib turadigan oilalarda tarbiyalangan bolalar asabiy, ruhan zaif bo'lib qoladilar. Ular g'ayritabiiy, hatto g'ayriqonuniy ishlarga qo'l urishdan ham tap tortmaydilar [14, 25-b.].

Yuqoridagi omillarni hisobga olgan holda, individual profilaktika nizolashishga moyil yoki nizolashayotgan oilalarni aniqlashdan boshlanadi. Ko'rib chiqilayotgan profilaktika faoliyatini o'rganish natijasida notinch oilalarni aniqlash uchun

qo'llaniladigan usullar axborot manbalariga asosan tuzilishi ma'lum bo'ldi. Birinchi navbatda, bu jabrlanuvchining ichki ishlar organiga murojaat qilishi yoki oila a'zosi-ning ijtimoiy harakatlarini o'rganish orqali aniqlanadi [15].

Bizningcha, oiladagi zo'ravonlikning oldini olishda quyidagi choralar ko'proq sama-

ra berishi mumkin: 1) ijtimoiy; 2) situativ (vaziyatga bog'liq) oldini olish choralari. Bu choralar oilada zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarni vujudga keltiruvchi sabablarni bartaraf etish va ularning sodir etilishi uchun imkon beruvchi shart-sharoitlarni kamaytirishga xizmat qilgan bo'lar edi.

REFERENCES

1. Available at: <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/facts-and-figures/>.
2. Karimova V. Oila himoyasi – davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi [Priorities of the state policy on family protection]. *Huquq ba burch – The right to duty*, 2007, no. 5, p. 31.
3. Kriminologiya [Criminology]. Moscow, Rossiya, 1998, p. 502.
4. Rustambaev M.H. Jinoyat huquqi [Criminal law]. Special part. Tashkent, TSU, 2006, p. 42.
5. Taxirov F. Ayrim xorijiy mamlakatlarda jinsiy jinoyatlar uchun javobgarlik [Liability for sexual crimes in some foreign countries]. Editor-in-Chief M.H. Rustamboev. Tashkent, TSIL, 2009, pp. 95-96.
6. Abdurasulova Q.R. Kriminologiya [Criminology]. Tashkent, TSIL, 2008, p. 189.
7. Classen C.C. et al. Sexual Revictimisation: A Review of the Empirical Literature. *Trauma Violence and Abuse*, 2005, no. 6 (2), pp. 103-129.
8. Fryer G., Miyoshi T. A Survival analysis of the revictimisation of children: the case of Colorado. *Child Abuse & Neglect*, 1994, no. 18 (12), pp. 1063-1071.
9. Bradshaw J., Mayhew E. The Well-being of Children in the UK. 2nd Edition. London, The University of York, Save the Children UK.
10. Bardly A. Bullying in Schools and Exposure to Domestic Violence. *Child Abuse & Neglect*, 2003, no. 27 (7), pp. 713-732.
11. Prava cheloveka: Novoye rossiyskoye zakonodatel'stvo i mezhdunarodnyye pravovyye normy [Human rights: international legal norms]. Moscow, Pravo-M, 1998, p. 47.
12. Movchan A.P. Mezhdunarodnaya zashchita prav cheloveka [International protection of human rights]. Moscow, Pravo-M, 1998, 215 p.
13. Niyozova S.S. Strong emotional arousal (effect) as a criminal law norm. *The American Journal of Political Science Law and Criminology*, 2021, March 31, pp. 96-102. DOI: 10.37547/tajpslc/Volume03Issue03-15. ISSN: 2693-0803.
14. Ismailov I., Mahmudov R. Barkamol inson – barkamol jamiyat garovi [A harmonious person is a guarantee of a harmonious society]. *Tafakkur*, 1997, iss. 1, pp. 76-79.
15. Niyozova S.S. Prevention of crime in the family and the role of victimology in the Republic of Uzbekistan. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 2020, vol. 29, no. 3, p. 3962.
16. Zaripov Z.S., Kejner M.Yu., Muradov O.B. Voyaga yetmaganlar va yoshlar o'rtasida huquqbuzarlik va jinoyatchilikning oldini olish sotsiologiyasi [Sociology of juvenile delinquency and crime prevention]. *Huquq – Pravo – Law*, 2003, iss. 4, p. 25.

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2 / 2022

BOSH MUHARRIR:

Nodirbek Salayev

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ikrom Ergashev

Ilmiy boshqarma boshlig'i

Mas'ul muharrir: D. Xudoynazarov

Muharrirlar: Sh. Jahonov, K. Abduvaliyeva,
F. Muhammadiyeva, Y. Yarmolik

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Web-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

E-mail: tn.tdyu@mail.ru

Jurnal 05.05.2022-yilda tipografiyaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4. Shartli 20,88 b.t. Adadi: 100.

Buyurtma: № 14.

TDYU tipografiyasida chop etildi.